

Galizia aldetik txangolari (4)

2.011n Bagillaren 9tik 2.011n Bagillaren 16ra ADIÑEKOAKIN

BIDAIAREN TXANGO EGUNAK.

2.011n Bagillaren 11.

7retan jagi giñan 8rak eta 20 minutu ziranean gosaria artu ta 9retan busera igonda Konpostelako Santiagoren Eleiz Nagusia eta Konpostelako erri inguruak ikustera joateko.

10 1/2etan eldu giñan Konpostelara, eta Santiagoren Eleiz nagusiaren aurrean asi jakun Adela Adiñeko gidariak, bertoko andre gidari bat eskubidedun lez aurkezten, berak erakutsi ta adierazpendu egiezan Konpostelan ikusi bear genduzenak.

Santiago Apostolua.

Nor izan zan Santiago apostolua ?.

Nik daukadan iztegian esaten dau: Zebedeoren semea zala, eta San Juan ebanjelariaren anaia.

Erdi ugarte edo peninsula onetara etorri ta Jesusek irakatsi euskuzenak zabaldu edo aldarrikatu ebazala, eta Zaragozan⁽¹⁾ egoala, zutarri⁽²⁾ baten gaiñean Ama Birjiña bizi zala agertu ei jakola.

Santiago Jerusalenera ostera itzulita, 44garren urtean I Eroses Agripak arrapatu ta atxilotu ondoren lepoa moztu eutsola, eta beren gorputzeko ondatkiñak Konpostelako Santiagon dagozela.

Eta 2.011an Uztailaren 25an gure egutegi takoak dakarrena. Uste dot gure Olazartar Martin apaizak, eleizako kondairatatik artuta idatzitakoa dala, eta auxe esaten dausku:

“Galileako arrantzaleen artean Jesusek Beragaz ibilteko aukeratu ebezanetariko bat Santiago dogu”.

Barru beroa zalako edo, Jesusek Berak ipini eutson trumoiaren Semea izena, Juan bere anaia gaz batera.

Bero aldi baten, Samaritarrak Jesuseri ostaturik emon gura izan ez eutsoenean, euren aurka Zerutik sua jatsitea eskatu ebalako ezarri eutson izen ori.

Santiago izan zan bere fedeagaitik lenengo odola isuri eban apostolua, Apostoluaren egiñak deritxon San Lukasen liburuak diñoanez.

Antziñako edesti zarrak diñoanez, Espainara etorri ei zan, Konpostelara, lurraren azken mugara, eta Zaragozan Andra Maria agertu ei jakon oraindiño mundu onetan bizi zala.

Edesti guzti au kondairazaleak gaur ez daukie egi-tzat, baiña eundaka urteetan Konpostelako eleiza ibiltarien elburu lez dogu.

Nik Konpostelan erosi neban, Konpostelako Santiagoren liburutik: “Còdice Calixtino. Libro V. Capitulo III”tik artuta dagoena, kondairan asieran esaten dauana aurkeztuko dautsuet.

(1) Zaragoza = Orduko denboratan “SALDUBA”ren euskal izena euki ebena. (2) Zutarri = pilar de piedra.

Konpostelan ez zan egon ezer eta gitxiago Santiago ezagutu, arik eta IXn gizaldian beren izena katolikotasunezko erlijioaren bidetik, zabaltasunezko ospe aundia artu arte.

Konpostelako edestiak esaten dauan lez, “Iria Flavia”ko Teodomiro gotzaiñak Pelayo eremutar edo bakartiarrengandik jakin ebala, zelan urbilleko basarte baten gaba askotan, izugarri edo ikusgarrizko gauzak sortzen zirala, eta aingeru bat be agertu zala inguru orreitan.

Teodomiro bere jakin-miñean, bertora joan zan eta sartuaz batera Zeruko argiak ikusten joan zala, sasi arteko inguru baten arnabar edo arbiziko illobi⁽¹⁾ bat aurkitu eban.

Aingeruak izango ote ziran, Jerusalemetik arnabarrezko illobi ori, aizetik Konpostelara eroango ebenak orduko denboretan ?.

Dana dala, Teodomiro gotzaiña bereala joan zan, orduan Asturias eta Leoneko errege izan zan II In Alfonsogana⁽²⁾ esaten zer ikusi eban, eta Alfonso poztasun andi baten, an inguruan egon zan eleiza birreskuratu ta edertuta, ararte Iria-ko gotzaiña izan zan au Konpostelara aldatu eban.

Ortik aurrera ipui edo ta eleztarrak ugaritu ziran zabaltasunezko eztanda aundi bat lez, eta Europa guttitik asi ziran Santiagorako bide barriak zabaltzen, arik eta Eleiz Nagusi ori bir-eraiki zanetik aurrera, bere goi maillako ospe aundiena XIIIn gizaldian lortu arte, Europako errege ta katolikotasunaren erlijioak mauritarren aurka egin ebezan alegiñekaz gurutz gudaren zabalkundezko aldarriketa bidetik.

Gaur be ortxe dabil jendea, baiña erlijiozko berotasun barik, danok dakigulako ipuin bat baiño besterik ez dala, katolikotasunaren ingurukoak izan ezik.

Nik, taldean ikusten ta entzuten nintzala gidariak esaten ebana, liburutegi bat ikusi neban eta aurrean daukadan liburua erosten nengoela, taldekoak galdu jatazan, eta aurkitu nebazanean gidariak ordu beteko epea emon euskun, erritik zear gure izan genduna egiteko.

Lourdesez eta nik, alaba, suin ta Josu billobarentzat txibiskeri⁽³⁾ batzuk erosita, edandegi batera sartu giñan, eta ondo egositako olagarroaren platerkada jan gendun.

(1) Arnabar edo arbiziko illobia = sepultura, o, tumba marmorea.
(2) II In Alfonso 791-842 urte bitartean bizi zana. (3) Txibiskeria = chucheria, recuerdos sencillos.

Ordu bata zanean igon genduan berebil busera Sanxenxoko ostaletxera joan eta 2etan bazkaltzeko.

3 1/2etan bazkaria amaituta igon gendun gelara, eta arratsalde osoa aske itzi euskun lez, Sanxenxo erri ta Silgarreko ondartzatik ibili giñan ikusle, 8 1/2etan ostaletxera joan eta lagunakaz alkartuta, 9retan afaltzera joateko.

Gabeko 11tan ostaletxearen beko gela andi baten, eresi edo soiñua euki gendun zeozer artuta gure ebenak jantzan egiteko, eta geienak ordubatakarte egonarren, gu 12etan joan gintzazan gelara lo egiteko.

2.011n Bagillaren 12an.

7retan jagi giñan, 8 1/2etan gosaria artu eta 9rak eta 1/4renetan berebil busera igoteko.

Gaurko ibilbidean, Portugalen aldeko muga barruan dagon “Valença do Minho” erri politorren gazteluan, eurak eskeintzen dabezan ereduuko oroigailuak erosteko.

Eta erri ortatik itzultzen goazela, Galiziaren aldeko mugan dagoen Tui erri polita ikusteko.

Ori izan zan Adiñeko egitarauak esaten euskuna baiña Tuin geratu gintzazan, Adela gidariak obeto ikusten ebalako alderantziz egitea.

Tuy erriaren edestia.

Tuy, Pontebedrako lurra dearen erri polit bat da, 66 Km karratuetan eta 13.452 biztanlekin inguru⁽¹⁾, Portugalen “Valença do Minho” erriaren mugako beste aldean, Miño ibaiak itsasoratu egiten dauazan beren uraren eskumaldeko mendi txiker baten gainean kokatuta dagoena, bere XI-XIIIin gazteluzko eleiza nagusiarekin, eta beste eleiza batzuek azkeneko ta klasiko edo jator-tasunezko era barrian eraikita dagozanarekin.

Edestiko kondairak esaten dauan lez, Tui, Troyako gudan antzezlarri nagusi izan zan Diomenesek eraiki eban bere aita Tideoren omenez, eta orregaitik izen lez aldikadatan esaten eutsiela Tide, Tade, Tude, Tuda, azkenean Tuirekin geratu arte.

(1) 1.980ko urtearen baiño ariñago egin zan azkeneko autarki-errolakoan.

K.a. VIII-VIIIn gizalditik dator keltiar kastro guda-letxearen jendekuntza, beren ordezeko irudi andiena Aloia mendian agertu diranakaz.

Erromatar edestilariak Tude ta Gaztelu Tide-gaz aipatuten dabe, Aloia mendian Grobio keltiar leiñuaren Uri nagusi lez aipatzen dabenean, gero Louro ibaiaren ondoan Buenabentura auzunera aldatu ziranak eta azkenez daukan lekuan kokatuta.

Tui-ren edestia sendoa izan da, K.a. 137an Dezimo Junio Brutok bere gudu indarrakaz lurralde orreik erromatar itxuratuten asi zanetik, Antonioren XIXn ibilbidea be izan zalako, "Brakara Augustatik asi ta, Lukus Augusti ta Brigantiuneraño.

K.o. IVn gizaldian Sueboak sartu ziranean, Tui erregetzaren Uri nagusi lez aipatzen dabe Rekiamundogaz, eta Vn gizaldian erromatarren aldiari gotzaindegi ta Witiza bisigodo erregearen gortea be izan zan Monterreal edo Pazos de Reis-eko gazteluan. Biak egiten eben urrezko dirua.

721ko urtean, mauritarrak sartu ziran Tuin indarrez, arik eta 740ko urtean I Alfonsok berrezkuratuarte.

Normandoak be sartu ziran indarrez, 844ko urtean I Ordoñok bota arte, eta onek erria gizarte geiagorekin indartu eban.

IIIn Ordoñok gogortu edo sendotu eban erria Tui daukan lekuan kokatuta egoteagaitik, erromatar, bisigodo, norbegiar, arabiar, frantzes eta portugalekoentzat leku eziñ obeagoa izan zan euren lapurrezko sarraldiak egiteko, arik eta 1.071n D. Garzia errege ta bere emazte Urraka erregiñak euren jar leku lez berreskuratu edo egokitu arte.

Bere Urizar guztia oroikarri bat da, eta daukan gauza ederrenetarikoetatik, 1.120ko urtean eraikiten asi ziran gaztelutako eleiz nagusia eta 1132ean bedeinkatuta gaur arte beren lanakaz lotuta etorri dana da.

1.170ean IIIn Fernando erregeak, San Bartolomen-go auzotasunean egon zan Tui Uri nagusia, len bere lekua izaneko gaurko lekura aldatu eban, berton egon ziralako gotzaindegi, eleiz jendearen jarleku ta eleiz nagusia, erria inguratzen ebazan ormak sendotuta portugaldarren aurka, eta baimena emonda jende geiagoagaz indartzeko.

Gaztelu Eleiz ori, ederra da daukan erromatar⁽¹⁾ eta mako edo uztai zorrotzeko⁽²⁾ itxuran eginda aurre aldeagaz, bertan apaindura ederrenean zizelkatuko Santu ta igarlariak edertasun guztiagaz aurkeztuta, Galizia guztian ederrena dana.

XVn gizaldian, zerga arau edo ordarauak batzeko agindu ebazan Murostar Diego gotzaiñak, Tui-ren portuko mugialdi andian, portu ta salerosle biltoki ederra zalako denbora areitan, eta ainbat lagunarte ezbarðiñak euki ebazanetik, judu erkidego bat batzartoki bigaz be euki eban, eta erritik Konpostelako Santiagoren Eleiz Nagusira joateko, berezko bidea be izan zan.

1.640an Portugalegaz borrokan ibili zanean, Uria inguratu egiten ebazan ormak aldatu ta egokitu ziran, orduko borrokaren aurkako babesak eskatzen eban lez, eta 1.664an Galiziako erreinuaren batzar nagusiak egin ziran bertan.

1.755eko urtean Lisboako lurrikara gogorrean, bere Gaztelu Eleiz nagusia erroiztu edo oldartzeko⁽³⁾ arrisku gogorrean egon zan, eta gogortu egin bear izan eben zutik iraun egian.

Bere barrua ondo edertuta daukie, XIV gizaldian otoiz toki nagusia egin ebenagaz, Koruan arlanduan⁽⁴⁾ egin ebena, eleiz nagusiaren lan ederrenetarik bat dana, eta XIVn gizaldian Ama Birjiñaren irudia jarritako umetxoagaz, etxandre lez esagutzen danagaz.

XVn gizaldian Santa Katalinaren otoiz tokia egin zan, XVIn gizaldian San Telmoren otoiz tokia, XIIIn gizaldian bera il zan etxe gaiñean 1.769an asi ta 1.803ko urte bitartean egindako bere aldare buru ederragaz, beste erlikien artean Gonzalez eta Telmotar Pedorenak daukazanak eta abar.

Beste gauza ederren artean daukiena, XVIIIn gizaldiko Santo Domingo, San Bartolome, eta San Franzizkoren eleizazko lekaretxeak, XVIIIn gizaldiko Klarisaren lekaimetxea, Uriaren laguntzaille lez daukien San Telmoren otoiz tokia, Errukizko etxearen otoiz tokia, Udaletzeko enparantzan eta Eleiz Nagusiaren ondoan dagon eleiz-barrutiaren edestiko liburu ta agiriaren gordeleku ta erakus tokia⁽⁵⁾, eta mugan San Telmoren aberriko ostaletxea.

(1) Erromatar = estilo romanico. (2) Mako edo ustai zorrotzeko itxuran = estilo ojival. (3) Erroiztu edo oldartu = derrumbarse. (4) Arlandua = piedra sillar, o, de silleria. (5) Eleiz barrutiren edestiko liburu ta agiriaren gordeleku ta erakus tokia = museo artchivo històrico diocesano.

Tuin bertan be badaukie beste erriarteko gertakizun entzutetsu andi bat be, txalupakaz egiten dabean “Miño ibaiaren beraldia”.

Tui, kokatuta dagon lekuagaitik, garrantzizko erria izan da Galiziaren edestian, eta orregaitik izan zan erregetzazko 7 lurraldearen Uri nagusizko garrantzi aldian, andienetariko bat, 1.833ean egin zan gaur daukien antolaketararte.

1.809ko urtean, Napoleonen gudal nagusi Soutl mariskalak, kalte andiak egin eutsozan erriari, euren gudaltegi nagusi lez aukeratu ebanean.

Jendea Portugalera eroateko portuko txalupen lan andia, XXn gizaldiko azken aldian erriarteko zurbia egin zan arte iraun eban, eta Santo Domingon kokatuta egon ziran salerosteko erosgai mozkiñak 1.940garren urterarte.

Bere auzotasunezko Udalaren barruan Aloia mendia bere San Julian basiliza be badaukie bereztasunez azitako zugazti ederrakaz eta 1.968ko urtearen

eskeroztik aberriko onaurki lez⁽¹⁾ artuta dago, bertan ospatuta Atsekabezko⁽²⁾ Ama Birjiña eta San Julianen eleiz txango edo jaialdiak.

Oso polita da Tui-ko erria, eta geiago itxasoak emoten dautson edertasunagaz.

Gero oso polita dan “Valença do Minho”ko errira joan giñan erosketa batzuk egitera eta berebilbusera ordu bata lauren gitxiagotan igonda, gure ostaletxera joan giñan bazkaltzera, 4 1/2etan artu gendun busa ostera Pontebdrako lurraldean Poioko lekaidetxea ikusteko.

Poioko lekaidetxea.

Poioko erriak 33Km karratu daukaz eta 10.302 biztanle⁽³⁾.

Pontebdratik 4 km.ra kokatuta dago, arrian ondo landutako beneditinotarren San Juan lekaretxea⁽⁴⁾, 1.890eko urtearen eskeroztik merzedario edo me-

(1) *Aberriko onaurki lez artuta = reconocido de interes nacional.* (2) *Atsekabe, estuasun, edo estutasunezko Ama Birjiña = Virgen de las angustias.* (3) *1.980ko urtean baiño ariñago egin zan azkeneko autarki erroldakoan.* (4) *Eskorialaren beste esango neuke nik.*

sedetako lekaideak bizi dirala, nobizioetxe, kultur edo erriajakintza, otoitz, eta ostaletxearen serbitzuko irabazian bizi diranak.

Kondairak, VIIIn gizaldian Bragako San Frutosok egin ebala lekaidetxe au esaten dau, gero ainbeste gizaldietan edertuten joan dana gaur arte, eta Santuaren azurrak Santiagoko Eleiz Nagusian gorde zirala gero Konpostelaren Santiagoko Kiroga ta Palazios kardinalak Portugalen dagon Bragako eleiz nagusira eroanda.

Gure denborako 940ko urtearen agirietan aipatzen ei da Poioko lekaretxea, eta iñork ez daki zelango itxura euki eban VIIIn gizaldian. Dakiena da, Xn gizaldian Fromariko beneditar ? apaizburuak barriz eraiki ebala, benediktinoak Xgarreneko gizaldiaren asieran asi ziralako zabaltzen, eta 942an lekaretxe orretan beneditarrak ondo atonduta egon ziralako bertan.

Xn gizaldi orretan Europa osoan, danoren gogetan erabilten zan mundu onek milla urte bete egiten ebanean amaituko zala, eta, danak ikaratuta egon ziralako, orregaitik ainbesteko arreman estuak ezberdintasunezko lekaide ta gizartearen artean XVI-XVIIko gizaldietan bere goi maillazko ospetasun edo ta ospekundetza Galiziako lekaretxeen artean lortu eban.

Bere liburutegian, 600 larrukizko agiriak eta 80.000 liburu baiño geiago dagoz, eta 1.978ko urtearen eskerotzik Pontebedrako lurraldearen Aldundiak lagunduta, "Erandoki edo mosaiku eskola ta orma-gille edo argin eskola"ko jardueran irauten dau.

Eleiz ederra dauka, bere aurre alde arlandu ederean eginda, eta dorre bi barroko itxuran alboetan

inguraturik, gorpu bi aurkezten dauskuna, doriko bata eta korintio bestea, etxe guztia galiziar gaztelu edo jauretxearen antzerakoan.

Eta bere barruan, Santo Kristoren aldare burua, Balbanerako Ama Birjiñaren zizeltutako irudiagaz, Santa Trasmunda bisigotikaren arrillobia, berau Kordobako espetxetik aizeetatik zear aldatu zana bertoraiño, eta XVIIn gizaldian eginda, eleizbirak egiteko daukan kalistro⁽¹⁾ edo zimitorio⁽²⁾ ederra.

Bragako San Frutoso au 665eko urtean Jorraillaren 16an Montelinoseko lekaidetxean il zan, eta bere ikasle San Balerio, 695eko urtean Otsaillaren 25ean Monteseke San Pedoren lekaidetxean.

Bosterdieten urten gendun Poiotik Konbarroseko erritxora joateko.

1.973an Konbarroseko erria, edestiaren antzez edo artezko esparru lez⁽³⁾ izendatu eben, eta argiñaren erria izanez gain, ainbeste pelikula egin dira erri orretan.

Agudeloko San Martiñoren erromatar eleiza, eta beranduko gotikoan egindako Kurro parroki politak daukoz.

Itxasbazterreko erri polita da eta kale guztiak biltzen diran lekuetan ondo landutako eleiz-gurutz ederrak eta 30 azitegi edo gari ta artoak gorde egiten diran zeñ etxetxu antzeko ederrauak⁽⁴⁾ daukoz.

Zortzirak lauren gitxiagoetan urten gendun Kobarrosen erri politatik, 9etan gure ostaletxean irriparrizko solaskerian afaltzeko, eta 11tan gelara lo egitera joateko.

Atutxatar Paul
Zornotzan 2.011n Uztailaren 30ean

(1) Kalistro = atrio, claustro, corredor, pòrtico. (2) Zimitorioa = claustro de la iglesia. (3) Edestiaren antzez edo artezko esparru = recinto histórico artístico. (4) Azitegi, edo ta gari ta artoak gordetan diren lekuak = hórreos.